

Бейшеева Г. К., Султаналиева Ш. К.

*Бейшеева Г. К. – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ
Султаналиева Ш. К. – п.и.к., доцент, С. Нааматов атындагы НМУ*

БОЛОЧОКТОГУ ПЕДАГОГДУН КЕСИПТИК РЕФЛЕКСИЯСЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

FORMATION OF PROFESSIONAL REFLECTION OF A FUTURE TEACHER

Аннотация. Жогорку педагогикалык билим системасынын өнүгүүсүнүн ийгилиги, болочоктогу педагогдун жеке өсүшү анын өзүн-өзү таануусунун, өзүн-өзү аныктоонун, өзүн-өзү уюштуруунун, өзүн-өзү жөнгө салуунун, өзүн-өзү ишке ашыруунун тереңдиги менен аныкталат. Белгиленген процесстин механизмдеринин бири рефлексия болуп саналат. Кесиптик рефлексиянын калыптануу даражасы педагогдун кесиптик ишмердүүлүктө чыгармачыл өзүн-өзү ишке ашыруу үчүн өзүнүн иш-аракеттерин, кесиптик маанилүү сапаттарын, жүрүм-турумун кандайча координациялап жана жөнгө салуусунан көз каранды. Ошондуктан, рефлексия кесиптик жактан маанилүү сапат болуп саналат. Алардын натыйжалуулугун камсыз кылган педагогикалык иш-аракеттерди жүргүзүү, адистин өзүнүн билим алуусу жана өзүн-өзү өнүктүрүүсү үчүн зарыл.

Аннотация. Успех развития системы высшего педагогического образования, личностный рост будущего педагога определяется глубиной его самопознания, самоопределения, самоорганизации, саморегуляции и самореализации. Одним из механизмов выявленного процесса является рефлексия. Степень сформированности профессиональной рефлексии зависит от того, как педагог координирует и регулирует свои действия, важные профессиональные качества и поведение для творческой самореализации в профессиональной деятельности. Поэтому рефлексия – важное профессиональное качество. Проведение педагогической деятельности, обеспечивающей ее эффективность, необходимо для собственного образования и саморазвития специалиста.

Annotation. The success of the development of the system of higher pedagogical education, the personal growth of the future teacher is determined by the depth of his self-knowledge, self-determination, self-

organization, self-regulation and self-realization. One of the mechanisms of the identified process is reflection. The degree of formation of professional reflection depends on how the teacher coordinates and regulates his actions, important professional qualities and behavior for creative self-realization in professional activities. Therefore, reflection is an important professional quality. Carrying out pedagogical activities that ensure their effectiveness is necessary for a specialist's own education and self-development.

Негизги сөздөр: ЖОЖдун кесиптик-педагогикалык даярдоонун жүрүшүндө болочоктогу педагогдун кесиптик рефлексиянын технологиясы. Кесиптик рефлексия. Өзүн-өзү таануу, өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү уюштуруу, өзүн-өзү жөнгө салуу, өзүн-өзү ишке ашыруу.

Ключевые слова: технология профессиональной рефлексии будущего учителя в процессе профессионально-педагогической подготовки вуза. Профессиональная рефлексия. Самопознание, самоопределение, самоорганизация, саморегуляция, самореализация.

Key words: technology of professional reflection of the future teacher in the process of professional pedagogical training at the university. Professional reflection. Self-knowledge, self-determination, self-organization, self-regulation, self-realization.

Заманбап коомдо социалдык-маданий кырдаал өзгөрүүдө, бул билим берүүнүн максаттары жана маңызы жөнүндө ойлорду кайра карап чыгууну талап кылат. Өзүн-өзү өнүктүрүүнүн баалуулугу адамдын жашоосунун предмети болуу негизги жөндөм катары биринчи планга чыгат. Бул жагынан алып караганда, билим берүүнүн семантикалык баалуулугу билим берүү мейкиндигинде мугалимдин жана окуучулардын өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө шарттардын жана мүмкүнчүлүктөрдүн болушунда.

Билим берүүнүн жаңы сапатына багыт алуу мугалимдин кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн мазмунуна жаңы талаптарды коёт. Эл аралык деңгээлде өзүн-өзү өнүктүрүү жөндөмү интегративдик мүнөздөгү негизги компетенциялардын бири катары аныкталат жана анын компоненттерин карап көрөлү:

а) түшүнүү катары билим (академиялык тармак боюнча теориялык билим, билүү жана түшүнүү жөндөмү);

б) аракет катары билим (билимдерди конкреттүү кырдаалдарга практикалык жана оперативдүү колдонуу);

в) кандай болуу керектиги жөнүндө билим (баалуулуктар социалдык контекстте башкаларды кабылдоо жана жашоо жолунун ажырагыс бөлүгү катары).

Демек, өз алдынча өнүгүү жөндөмүнүн компетенттүүлүгү когнитивдик, активдүүлүк жана баалуулук-семантикалык компоненттерди камтыган системалуу билим берүү катары калыптанат.

Ушуга байланыштуу билим берүүнүн өнүгүүсүнүн азыркы этабында мугалимге коюлган жаңы талаптар белгиленип жатат:

- өздүк баалуулуктар системасы жөнүндө ой жүгүртүү, билим берүү системасынын өнүгүү максаттарын жана багыттарын түшүнүү;

- баланын ички дүйнөсүн жана окуу-тарбия процессинин татаалдыктарын түшүнүү, баланын ар кандай муктаждыктарына жооп берүү жөндөмдүүлүгү;

- окуу чөйрөсүн жакшыртууга жана жагымдуу маанайды түзүүгө даяр болуу;

- социалдык жана маданий факторлорду эсепке алуу жөндөмдүүлүгү;

- өздүк иштин сапаты үчүн жоопкерчиликти алууга даяр болуу.

Бул милдеттер жогорку сапаттагы окутууну жана кесипкөйлүктү талап кылат. Бирок, педагогдун кесиптик өсүү этаптары бир катар субъективдүү жана объективдүү факторлордон көз каранды. Педагог өзү кесиптик жактан өсүүгө жана өнүгүүгө дайыма эле даяр боло бербейт. Бир катар изилдөөлөр көрсөткөндөй, педагогдордун белгилүү бир бөлүгү кесиптик өнүгүү маселелеринде жардамга да колдоого да муктаж [2, 3, 4,].

Рефлексия кесипти өнүктүрүүдө чоң роль ойнойт. Кесиптик ишмердүүлүк менен рефлексия бири-бири менен ажырагыс биримдикте, анткени рефлексия жөндөмдүүлүгү педагогикалык чеберчиликти өнүктүрүүнүн эң маанилүү фактору болуп саналат. Рефлексивдүү процесстер мугалимдин бүткүл профессионалдык ишмердүүлүгүнө түз мааниде кирип, балдар менен түздөн-түз өз ара аракеттенүү кырдаалында да, алардын билим берүү ишмердүүлүгүн долбоорлоо жана куруу процессинде да, өзүнүн ишмердүүлүгүн интроспекция жана өзүн-өзү баалоо стадиясында да көрүнөт.

Рефлексия – мугалимдин практикалык ой жүгүртүүсүнүн зарыл касиети, ал жалпы билимди реалдуулуктун конкреттүү кырдаалдарына колдонууда көрүнөт. Мугалимдин рефлексиясы ошондой эле анын ишмердүүлүктүн субъектиси, инсандык жана индивидуалдуулугун коомдук мамилелер системасында чагылдыруунун негизинде анын ишмердүүлүгүнүн маани-маңызын түзүүчү нарктык негизин талдоо, түшүнүү жана куруу жөндөмү катары да иштейт.

Рефлексия- кесиптик рефлексиянын функцияларынын маңызын эске алуу менен болочоктогу адистиктин кесиптик рефлексиясы субъекттин өзүнүн окуу-кесиптик билимин, баалуулуктарын, кесиптик максаттарын, пландарын жана иш-аракеттерин жаңы сапатка өзгөртүү, анын "мен" мүмкүнчүлүктөрүн (жеке-кесиптик сапаттарын) кесип талап кылган нерселер менен, ал жөнүндө болгон түшүнүктөр менен шайкеш келүүсүнө өбөлгө түзүлөт. [5].

Азыркы жогорку окуу жайларда кандай гана өзгөртүп түзүүлөр жүрбөсүн, алардын бардыгы, баарыдан мурда, болочок педагогдун инсандык өзгөчөлүктөрү менен байланышкан. Рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптоо базалык педагогикалык билим берүүнүн дидактикасын өнүктүрүүдөгү жана анын сапатын арттыруудагы маанилүү багыттардын бири.

Андыктан, болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели келип чыгат.

Модель төрт принципке негизделген: 1. Диалогдуулук принциби. 2. Интеграция принциби. 3. Ырааттуулук. 4. Координация принциби. [7].

Диалогдуулук принциби болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруу үчүн жетектөөчү принцип болуп саналат. Болочок мугалимдин окутуучулар, кесиптештери менен бирге аракеттешүүсү диалогдуулук принцибин сактаганда гана натыйжалуу болот. Ал эми терең жана ар тараптуу рефлексия диалогдун катышуучуларынын пикирлерин адекваттуу чагылтуусуз мүмкүн эмес.

Интеграция принциби окутуу процессине кирүүчү элементтердин ичинде да, элементтердин ортосунда да бири-бирине тыгыз байланыш абалын камсыздайт. Окутуу процессиндеги болочок мугалимдин рефлексиясына, өз кезегинде, окутуучулардын жана башка субъекттердин пикири таасир кылат. Интеграция принциби элементтердин ортосундагы анын бүтүндүгүн мүнөздөөчү ички абалды, байланышты мүнөздөйт. Кесиптик-педагогикалык рефлексияны калыптандыруу процессинде рефлексиянын сапатына жана объективдүүлүгүнө таасир кылуучу субъект-субъектилик алакаларды орнотуунун маанилүүлүгүн эсепке алуу зарыл.

Үчүнчү принцип *ырааттуулук* - калыптануу процессиндеги кубулуштардын ортосундагы байланышты түшүндүрөт, анда жаңы нерсе өзүндө эскинин элементтерин сактайт. Болочок педагогдун кесиптик рефлексиясын калыптандыруу окутуу процессинде этап-этабы менен жүрөт, ар бир кийинки кадам мурункусуна негизделет, анын жетишкендиктерин тереңдетет жана кеңейтет. «Бири-бирине өтүүдө» анын түзүмү татаалдашат, инсандын мотивдери, багытталгандыгы ж.б.у.с. өзгөрөт. Дал ушул ырааттуулуктун аркасында болочок педагогдун рефлексиясын талдоо, түзөтүү жана өнүктүрүү үчүн фактылар топтолот.

Төртүнчү принцип – *координациялоо принциби* рефлексиялоо ишмердүүлүгүнүн компоненттеринин бири-бири менен болгон тыгыз байланышын жана алардын бири-бирине болгон катышын мүнөздөйт.

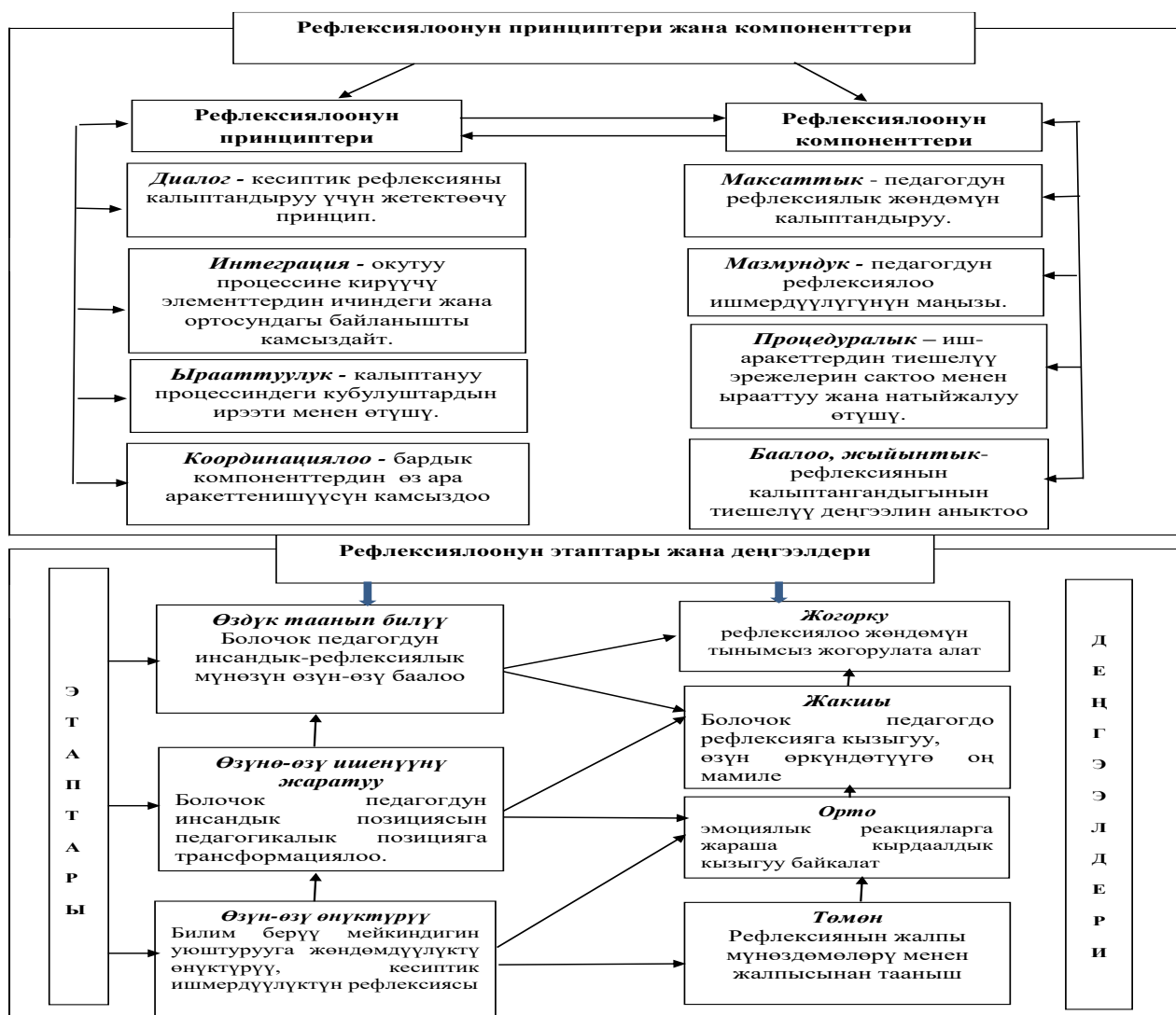
Жогорудагы иштелип чыккан моделге ылайык болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруу татаал система катары кабыл алынат. Ошондон улам ал төмөнкү компоненттерди ичине камтыйт: а) максаттык компонент, б) мазмундук компонент, в) процедуралык компонент г) баалоочулук-натыйжалуулук компонент (1-сүрөт).

Максаттык компонентти бөлүп көрсөтүү зарылдыгы педагог өз ишмердүүлүгүндө ыктарды, иш-аракеттерди аң-сезимдүү түрдө тандоосун аныктаары жана ал максат иш-аракеттердин натыйжаларын башкаруунун, болжолдонгон жыйынтык менен салыштыруунун каражаты катары чыгаары менен шартталган. Бул компонентте төмөнкү рефлексиялык компетенциялар калыптанат: жакынкы жана алыскы максаттарды аныктоо; өздүк ишмердүүлүктүн планын түзүү; жыйынтыкты алдын-ала аныктоо.

Мазмундук компонент болочок педагогдун калыптандырылуучу сапатынын маңызын ачат, ал төрт чөйрөнүн: таанымдын, иш-аракеттин, баштан кечирүүнүн жана өзүн аңдоонун биримдиги катары бериле алат. Бул компонент төмөнкү рефлексиялык компетенциялар менен байланышкан: өздүк жөндөмдүүлүктөрдү аныктоо; “Мен” концепциясын түшүнүү; өздүк мүмкүнчүлүктөрдү белгилөө; жаңы аракеттердин анализи.

Процуралык компонент бул бардык иш-аракеттердин тиешелүү эрежелерди сактоо менен ырааттуу жана натыйжалуу өтүшү. Аталган компонентте төмөнкү рефлексиялык компетенциялар камтылган: рефлексиялоонун системалуулугун камсыздоо; рефлексиялоо аракетинин ырааттуулугу; өздүк аракеттердин анализи.

Баалоочулук-натыйжалуулук компоненти сунушталган моделдин иштөөсүнүн педагогикалык рефлексиянын калыптангандыгынын тиешелүү деңгээлдерин, чен-өлчөмдөрү менен көрсөткүчтөрүн иштеп чыгууга байланышкан натыйжалуулугун аныктайт. Бул компонентте төмөнкү компетенциялар калыптанат: өзү-өзүнө баа берүү, натыйжаны алдын ала билүү; өздүк өнүгүүдөгү кайтарым байланышты түзүү.

1-сүрөт. Рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптандыруу модели

Эгерде рефлексиялоо ишмердүүлүгү аныкталган этаптарды иреттүү түрдө басып өтсө гана натыйжалуу жыйынтыкка жетет. Сунушталып жаткан болочок мугалимдин рефлексиялоо компетенциясын калыптоо моделинин алкагында, үч этап менен аныкталат.

Биринчи этап - өзүн-өзү таануу этабы. Бул этапта чыгармачыл изденүүнүн жалпы технологиясын өнүктүрүү, студенттин инсандык-рефлексиялык түзүлүштү ачык-айкын билүүсү жана ошондой эле өзүн инсан катары баалоосу.

Экинчи этап - өзүн-өзү мугалим катары жаратуу этабы. Бул этапта студенттин инсандык турумун педагогикалык турумга өзгөртүү, өзүн болочок педагогикалык ишмердүүлүктө долбоорлоо орун алат. «Мен-педагог» концепциясы пайда болот.

Үчүнчү этап – өзүн-өзү көрсөтүү, “өзүн-өзү ачуу” этабы. Бул этапта билим берүү алкагында уюштурууга, кесиптик ишмердүүлүктүн рефлексиясына, ой жүгүртүүнүн сынчылдыгына, креативдүү ой жүгүртүүгө карата жөндөмдүүлүктү өнүктүрүү орун алат.

Б. З. Вульфовдун белгилөөсү боюнча, кесипке даярдоодогу маанилүү милдет – адам рефлексиялоону кааласын, аны жасай билсин, өзүнүн руханий турмушун интенсивдүү өнүктүрсүн, мүмкүн болуучу көңүл коштукту же руханий боштукту жеңип, күмөн санай, катаны көрө, аны жоюу вариантын издей билсин үчүн рефлексияны «берүү» милдети болуп саналат. Адам кабыл алынган чечимдин натыйжаларынын мүмкүн болуучу варианттарын жок дегенде вербалдуу алдын ала көрө билгени, өз күчүнө ишенбөөнү, окуялардан оолактоо аракеттерин жеңүү же андан качуу үчүн өзүн талдай билгени маанилүү. Б.З. Вульфовго ылайык, рефлексия – бул жекече өзүн башкаруунун өзгөчө учуру. Рефлексиянын жоктугу – руханий трагедия, жансыздык [3].

Жогорудагыдай **рефлексияны таржымалдоо менен аны инсандык жана кесиптик жактан**

өзүн өзү өнүктүрүү механизми катары кароого жол ачат.

Ошентип, рефлексивдүү мугалим баланын көз карашын кабыл алып, анын ой жүгүртүүсүн туурап, анын ишмердүүлүгүндөгү мүмкүн болгон кыйынчылыктарды алдын ала көрө билүүсү, бала белгилүү бир кырдаалды кандай кабыл алып жатканын түшүнүшү жана эмне үчүн ал башка эмес, бир жол менен иш-аракет кылып жатканын түшүндүрө алышы керек. Мындан тышкары, мугалим бала өздөштүргөн «дүйнөнүн ички картинасын» рефлексивдүү түрдө чагылдырып, аны максаттуу түрдө өзгөртүп, терендетип, өнүктүрүшү керек, бул жемиштүү педагогикалык ишмердүүлүккө шарт түзөт.

Адабияттар:

1. Байсалов Ж. У. Системно-компетентностный подход к формированию содержания учебника по профессиональной педагогике / Байсалов Ж.У., Васильев. И.Б. // Вестник КГУ им. И. Арабаева - 2012. - № 2. -С.165-167.
  2. Бекбоев И. Б. К вопросу модернизации содержания образования на культуролого-компетентностной основе. Известия Кыргызской академии образования. - 2011 г. - №4, - С. 26-29.
  3. Вульф В. З. Педагогика рефлексии [Текст]: взгляд на проф. подготовку учителя / В.З. Вульф, В.Н. Харьков. - М.: Магистр, -1995. – С. 111.
  4. Гершунский, Б.С. Прогнозирование в сфере образования: Теория и практика [Текст] / Б.С. Гершунский. - М.: ИТП ИММО, - 1994. – С.240
  5. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. - М.: Знание, - 1996. - С. 137.
  6. Султаналиева, Ш.К. Тренинг, направленный на формирование навыков рефлексии будущего учителя. [Текст] / Т.М. Сияев, Ш.К. Султаналиева // Актуальные проблемы педагогики и психологии в России и за рубежом.– Новосибирск. - Выпуск III. - 2016. - С.152-155.
  7. Щедровицкий, Г.П. Рефлексия в деятельности [Текст] / Г.П. Щедровицкий // - 1994. - № 3-4. - С. 76-121.
-